

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

УДК 347.422

DOI https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2024-5-7

Заставна Ольга Петрівна,

кандидат юридичних наук,

викладач Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола

ORCID ID: 0009-0009-5680-5485

ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

У статті розглядаються теоретичні питання, особливості та специфічні риси правової системи Європейського Союзу, її роль та місце у системі міжнародного права. Аналізується політичний та економічний аспект впливу на функціонування правової системи Євросоюзу. Особливе місце приділяється аналізу, чи є правова система Європейського Союзу частиною міжнародної правової системи, чи більше підпадає під критерії внутрішнього права.

Доведено, що Право Європейського Союзу є автономним правопорядком, незалежним від міжнародного права. Це не означає, що Європейський Союз не може бути стороною міжнародних договорів. Європейський Союз як міжнародна організація, що має індивідуальну правоздатність, має процесуальну правосуб'єктність, може підписувати міжнародні договори (*ius tratatum*), володіє дипломатичним правом (*ius legationis*) – правом відсилання та прийняття дипломатичних представників третіх країн, а також правом вступу до міжнародних організацій.

Метою зазначеної наукової статті є дослідження базових елементів права Європейського союзу, а також визначення його ролі в системі міжнародного права з метою формулювання науково обґрунтованих висновків та пропозицій.

Автор приходить до висновку, що право Європейського Союзу та міжнародне право тісно взаємодіють між собою, із розширенням участі європейських інтеграційних організацій у міжнародно-правових відносинах зростає також і вплив міжнародного права на право ЄС. Базові принципи міжнародного права, норми ряду універсальних багатосторонніх та двосторонніх міжнародних договорів та угод співтовариства стали складовою частиною системи права ЄС із поглибленням євроінтеграції, більш динамічним та складним стає рівень та форма взаємодії між нормами Європейського права та права Європейського Союзу.

Ключові слова: європейське право, система міжнародного права, форма права, джерела права.

Zastavna O. P. EU law in the system of international law

The article examines theoretical issues, peculiarities and specific features of the legal system of the European Union, its role and place in the system of international law. The political and economic aspect of the influence on the functioning of the legal system of the European Union is analyzed. A special place is given to the analysis of whether the legal system of the European Union is part of the international legal system or falls more under the criteria of domestic law.

It has been proven that the Law of the European Union is an autonomous legal order, independent of international law. This does not mean that the European Union cannot be a party to international treaties. The European Union as an international organization that has individual legal capacity, has procedural legal personality, can sign international treaties (*ius tratatum*), has diplomatic law (*ius legationis*) – the right to send and receive diplomatic representatives of third countries, as well as the right to join international organizations.

The purpose of this scientific article is to study the basic elements of the law of the European Union, as well as to determine its role in the system of international law in order to formulate scientifically based conclusions and proposals.

The author comes to the conclusion that the law of the European Union and international law closely interact with each other, with the expansion of the participation of European integration organizations in international legal relations, the influence of international law on EU law also increases. The basic principles of international law, the norms of a number of universal multilateral and bilateral international treaties and community agreements have become an integral part of the EU legal system with the deepening of European integration, the level and form of interaction between the norms of European law and the law of the European Union is becoming more dynamic and complex.

Key words: European law, system of international law, form of law, sources of law.

Актуальність проблеми. Право міжнародних організацій є однією зі складових міжнародного права. Міжнародна (міжурядова) організація – постійне об'єднання країн, створене на основі міжнародних угод для вирішення певних завдань, має необхідну інституційну систему та самостійні права та обов'язки. Як відомо, Європейський Союз є однією з найбільших і найвпливовіших міжнародних організацій сучасності. Дослідження правової природи права ЄС обов'язково вимагає розгляду його взаємодії з міжнародним публічним правом.

Слід зазначити, що в договорах ЄС немає відповідних положень, які б свідчили про спробу чітко визначити співвідношення між правом ЄС і міжнародним правом, оскільки воно вже закріплено в національних конституціях. Але це не означає, що в праві ЄС немає норм, які могли б допомогти визначити ці відносини. Зокрема, установчі договори ЄС містять положення, що визначають правові наслідки для правопорядку ЄС міжнародних угод, укладених цими об'єднаннями та їх державами-учасниками з іншими суб'єктами міжнародного права. Договір про функціонування Європейського Союзу містить положення про те, що угоди, укладені Радою, є обов'язковими для інституцій Співтовариства та держав-членів (стаття 216.2). Виконання міжнародних угод усіма установами ЄС та його державами-членами може означати, що Співтовариство поважає фундаментальний принцип міжнародного права, такий як *pacta sunt servanda*.

Аналіз співвідношення між правом ЄС і міжнародним правом не тільки допомагає краще зрозуміти правову природу права європейських організацій, але й допомагає вирішити проблему обсягу та характеру взаємопроникнення норм у двох правових системах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Однак варто зазначити, що переважна більшість досліджень правової природи права ЄС фактично оминули питання взаємодії міжнародного права та права ЄС. Деякі дослідники частково торкалися цього питання, переважно при дослідженні участі євроінтеграційних організацій та держав-членів у міжнародних договорах, щоб з'ясувати, які правові режими мають пріоритет.

Дана проблематика почала достатньо широко досліджуватися у вітчизняній та зарубіжній правовій науці нещодавно. Свідченням цього є наукові праці таких вчених як П. Рабінович, Л. Луць, В. Денисов, М.Ковалів, Т. Тимчишин, О. Ніканорова, В. Опришко, М. Бірюков, Schmidtchen, Dieter, Schmidt-Trenz, Hans-Jörg, Kees van den Bos, та ін. Проте ми вважаємо, що у вітчизняній науковій літературі відсутні дослідження, які б містили детальний аналіз правової природи ЄС та кваліфікації та характеристики права ЄС як правової системи.

Метою наукової статті є дослідження базових елементів права Європейського союзу, а також визначення його ролі в системі міжнародного права з метою формулювання науково обґрунтованих висновків та пропозицій.

Виклад основного матеріалу. Право Європейського Союзу є автономною правовою системою. Система права Європейського Союзу, яка визначається як *acquis communautaire*, є для держав-членів Європейського Союзу обов'язковою. (Schmidt-Trenz, Hans-Jörg; Schmidtchen, Dieter (1999)) пишуть: «Скрізь приймається, що воно складається з: правопорядку, правових принципів, юрисдикції Верховного Трибуналу та Суду Першої Інстанції. *Acquis communautaire* є своєрідною правовою системою, яка має бути прийнята кожною державою, яка стала членом Європейського союзу» [1].

Право Європейського Союзу є автономним правопорядком, незалежним від міжнародного права. Це не означає, що Європейський Союз не може бути стороною міжнародних договорів. Європейський Союз як міжнародна організація, що має індивідуальну правоздатність, має процесуальну правосуб'єктність, може підписувати міжнародні договори (*ius tratatum*), володіє дипломатичним правом (*ius legationis*) – правом відсилання та прийняття дипломатичних представників третіх країн, а також правом вступу до міжнародних організацій [2].

Стаття 335 Договору про функціонування Європейського Союзу проголошує, що Європейський Союз у кожній його державі-члені має правоздатність та здатність до юридичних дій на таких умовах, що й держави-члени, які мають права юридичної особи [3].

Як правильно пише (Fabien Terpan(2015)): «Перед початком життя Лісабонського Договору питання правового характеру Союзу були складними і викликали розбіжності.» Потім доповнює: «У задумі нової статті 47 Договору про функціонування Європейського Союзу має правовим статусом. Це означає перетворення Європейського Союзу на міжнародну організацію. Одночасно в статтю 1 Договору про функціонування Європейського Союзу пояснюється, що «Союз заміщає Співтовариство і є його правонаступником». Це ліквідація колишньої опорної структури Союзу та її перетворення

на відповідну міжнародну організацію з правовим режимом, з правилами ідентичними колишньому режиму співтовариства. Це рішення є принципово значущим для системи Союзу та моделі європейської інтеграції» [4].

Право Європейського Союзу складається з права первинного і права вторинного так званого похідного. До права первинного віднесемо основні договори: (Договір про створення Європейського Співтовариства Вугілля і Сталі, Договір про створення Господарського Співтовариства, Договір про створення Європейського Співтовариства Атомної Енергії), а також пов'язані з ними додатки та протоколи, з наступними доповненнями та поправками, Договору про Європейський Союз, Амстердамського Договору, Ніцького Договору, Лісабонського Договору, договорів про приєднання, інших угод, правил загального права, прийнятих у цивілізованих державах.

Водночас право вторинне, до якого відносимо: розпорядження, директиви, рішення, рекомендації та висновки, так само є його частиною. До джерел права Європейського Союзу належать також згадані міжнародні угоди, які Європейський Союз підписував з третіми країнами та міжнародними організаціями. В системі права ЄС величезне значення мають принципи права, які, як правильно зауважує (Veraldi, Jacquelyn D.(2023)): «є важливим компонентом предмету науки міжнародного права, що прагне до автономії і шукає свого primum у різномантності норм і постанов» [5].

По-друге, «основні принципи», як норми права первинного, яке у зв'язку з необхідністю легітимності діяльності органів державної влади визначають загальні правила легітимності ЄС, конституціоналізму тих норм права первинного, які несуть функцію фундаменту правопорядку Європейського Союзу, вони визначають відповідні легітимні фундаменти у зв'язку з необхідністю виправдання діяльності органів державної влади, у сфері забезпечення правопорядку. Основні принципи, як підкатегорія, визначають непересічні нормативні рамки посилення для повноти права первинного, а фактично – для всього правопорядку Європейського Союзу [6, с. 65].

Юрисдикція Суд справедливості Європейського Союзу вказує на основні принципи, що визначають дію та застосування права Європейського Союзу. Деякі з них викликають розбіжності, серед яких найважливішим є принцип пріоритету права Європейського Союзу, особливо пріоритет щодо національних конституцій.

Петров Р., Вакулєнко А., Ван Елсуwege П. зазначають, що термін «європейське право» можна розуміти як:

1. Категорію, що визначає зміст національних правових систем держав-членів ЄС.
2. Частину міжнародно-правових норм, які регламентують відносини між державами-членами ЄС у різних сферах суспільного життя; у даному випадку термін європейське право може означати, як регіональну чи субрегіональну, так і міжнародну правову систему.
3. Для визначення системи правових норм, які регламентують правовідносини, що складаються в рамках європейських інтеграційних об'єднань зокрема Європейського співтовариства та Європейського союзу [7, с. 134].

Характеристика ролі та місця Європейського права у системі міжнародного права ускладнюється тим, що воно походить від специфіки статусу Європейського союзу як державного формування, так і суб'єкта міжнародних відносин. Європейське право бере свій початок із трьох організацій: Європейського об'єднання вугілля та сталі (ЄОУС – 1950 р.), Європейського агентства атомної енергії (1957 р.), Європейського економічного співтовариства (1957 р.) [7, с. 134].

У 1992 році в результаті Маастрихтської угоди ЄЕС було перейменовано на Європейське співтовариство, а потім на Європейський Союз. Далі, на базі даного формування були прийняті необхідні установчі документи та міжнародні домовленості. Установчі документи, або Конституція, яка наділила ЄС статусом суб'єкта міжнародного права, була ухвалена шістьма першими її державами-учасницями. Водночас конституція наділена вузькими повноваженнями для виконання вузького кола завдань. Також необхідно зазначити, що сама конституція фіксує ЄС як міждержавне формування або міжнародну організацію.

Якщо, говорячи про міжнародне право, ми розуміємо певну систему права, яка контролює систему міжнародних відносин, яка є вираженням волі суверенних держав, у такому випадку, Право ЄС можна охарактеризувати як частину системи міжнародного права, яка має специфічні риси та регіональні особливості.

Водночас, система Європейського права, як зазначає Kees van den Bos (2020) – це досить складний за структурою конструкт, зі специфічними джерелами та принципами, який є незалежною суб'єктивною

одиноцею і незважаючи на те, що не має суперечностей із міжнародним правом, все-таки значно від нього відрізняється [8, с. 563].

Також необхідно звернути увагу на те, що з низки причин Європейське право можна сприймати як внутрішнє право Європейського Союзу, а саме це формування можна прирівнювати до незалежного державного утворення зі своєю зовнішньою політикою. Суб'єктами міжнародного права є державні утворення, країни, нації та народи, міждержавні організації. Говорячи про суб'єктів ЄС, ми розуміємо країни-учасниці Євросоюзу, фізичні, юридичні особи, інститути та органи ЄС. У міжнародному праві прийнято вважати, що принципи поділяються на галузеві та основні, то в Європейському праві їх прийнято ділити на функціональні та загальні. Нормам та основним принципам міжнародного права вони не суперечать, проте мають специфічні положення. Наприклад, принцип пропорційності, який дозволяє співтовариствам здійснювати свою юрисдикцію лише в межах своїх повноважень; або принцип субсидіарності, який дозволяє вирішувати ті чи інші питання на місцях їх виникнення. Інші принципи гарантують рівність, справедливість та безпеку громадян на території всього Євросоюзу. Доповнюють цю спільність ряд процесуальних принципів [9, с. 276].

До функціональних принципів Євросоюзу можна віднести принцип верховенства права ЄС, який передбачає перевагу норм права Євросоюзу над національним правом країн-членів ЄС. А також принцип прямої дії права ЄС без імплементації у правову систему країни-учасниці. Говорячи про джерела, варто сказати, що до них належать історично прийняті установчі документи, інтеграційні договори країн-учасниць ЄС. У міжнародне право зазвичай до джерел ставляться загальні принципи права, загальноновизнані звичаї і доктрини. Структура права Євросоюзу поділяється на матеріальне та інституційне, і є меншою, ніж структура Міжнародного права.

Акти діляться на:

- Міжнародні договори;
- обов'язкові розпорядження інститутам Євросоюзу;
- вузькоспеціалізовані міжнародно-правові договори у різних сферах (сільське господарство, охорона здоров'я тощо).

Примітно, що в науковому середовищі не прийнято вважати право ЄС як окрему форму міжнародного права. Водночас тривають дискусії, чи є ЄС різновидом міжнародної організації.

Наприклад, (Hagemann, Christian (2013)) вважає ЄС міжурядовою, міжнародною організацією, ґрунтуючись на судженні, що коли ЄС не має правоздатності набувати або відчужувати майно, її не можна зараховувати до міжнародної організації [10, с. 770].

Ряд вчених відносять Євросоюз до інтеграційних утворень, класифікуючи право ЄС як регіональне право [1; 2]. По суті, у політичному та економічному сенсі неможливо заперечувати діяльність наднаціональних інституцій при формуванні ЄС. Дана правова система зародилася на межі і за безпосередньої взаємодії міжнародного і внутрішньодержавного права перших членів - держав Європейського союзу. В даний час Європейський Союз, на думку (Van Den Brink T. (2017)) – це спільний ринок, загальний економічний та політичний простір, спільна зона валютної та фінансової інтеграції, яка об'єднана одним судочинством, внутрішнім та зовнішнім політичним курсом. Формування Європейської системи центральних банків (ЄЦБ), що є міжнародною банківською системою, що об'єднує наднаціональний Європейський Центральний банк (ЄЦБ) та національні центробанки країн євросоюзу, є ключовим етапом у процесі утворення європейської економічної валютної системи (ЄЕВС) [11, с. 215].

Ці характеристики більше відносять систему права до внутрішнього чи національного, ніж до регіонального. Питання автономності права ЄС є досить складним та актуальним для розуміння та пояснення. Євросоюз є досить значущою економічною та політичною освітою, і безперечно, одним із основних політичних акторів на міжнародній арені. У разі невизнання самостійності та суб'єктності права ЄС може втратити можливість впливу на території країн – членів Євросоюзу. Якщо віднести його до норм внутрішнього права, у цьому випадку країни ЄС можуть втратити власний суверенітет і позначитися на реалізації національної суверенної політики, що може призвести до непоправних наслідків, особливо в деяких країнах Євросоюзу. До тепер учасникам Європейського союзу вдавалося знаходити компроміс у збереженні суверенного права.

Висновки. Таким чином приходимо до висновку, що право Європейського Союзу та міжнародне право тісно взаємодіють між собою, із розширенням участі європейських інтеграційних організацій у міжнародно-правових відносинах зростає також і вплив міжнародного права на право ЄС. Базові принципи міжнародного права, норми ряду універсальних багатосторонніх та двосторонніх міжнародних

договорів та угод співтовариства стали складовою частиною системи права ЄС із поглибленням євроінтеграції, більш динамічним та складним стає рівень та форма взаємодії між нормами Європейського права та права Європейського Союзу

Література

1. Schmidt-Trenz, Hans-Jörg; Schmidtchen, Dieter (1999): Enlargement of the European Union and the approximation of law: Lessons from an economic theory of optimal legal areas, CSLE Discussion Paper, No. 99-08, Universität des Saarlandes, Center for the Study of Law and Economics (CSLE), Saarbrücken. URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/23059/1/9908enlar.pdf>
2. Ковалів М. В., Тимчишин Т. М., Ніканорова О. В. Основи права Європейського Союзу: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2020. 212 с. URL: <http://surl.li/gwsvu>.
3. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union OJ C 326, 26.10.2012, p. 47–390 (BG, ES, CS, DA, DE, ET, EL, EN, FR, IT, LV, LT, HU, MT, NL, PL, PT, RO, SK, SL, FI, SV) OJ C 326, 26.10.2012, p. 47–390 (GA) In force ELI: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/oj.
4. Fabien Terpan. Soft Law in the European Union – The Changing Nature of EU Law. *European Law Journal*, 2015, 21 (1), pp.68-96. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/eulj.12090>.
5. Veraldi, Jacquelyn D, Private Power, the Rule of Law and the European Union. CEU Democracy Institute No. 16, 2023, SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4515322> або <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4515322>.
6. Марчук М. І. Право Європейського союзу: навч. посіб. МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х. : ХНУВС, 2012. 236 с. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/nav4_lit/europ_pravo.pdf.
7. Право Європейського Союзу: підручник / [Р. А. Петров (кер. авт. кол.), А. О. Вакуленко, Ван Елсуwege П. та ін.]; за ред. Р. А. Петрова. Вид. 10-те, змінене і допов. Харків : Право, 2021. 484 с. URL: <https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/Pravo-ievropeyskoho-soiuzu.pdf>.
8. Kees van den Bos (2020) Unfairness and Radicalization. *Journal: Annual Review of Psychology*, 2020, Volume 71, Number 1, Page 563 DOI: 10.1146/annurev-psych-010419-050953 URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1368430220970319>.
9. Cremona, Marise, 'Values in EU Foreign Policy', in Malcolm Evans and Panos Koutrakos (eds.), *Beyond the Established Legal Orders. Policy Interconnections between the EU and the Rest of the World* (Oxford: Hart Publishing, 2011), pp. 275–316. URL: <http://surl.li/tgmr>.
10. Hagemann, Christian, 'External Governance on the Terms of the Partner? The EU, Russia and the Republic of Moldova in the European Neighbourhood Policy', *European Integration*, 35/7 (2013), pp. 767–83 URL: https://www.researchgate.net/publication/263757148_External_Governance_on_the_Terms_of_the_Partner_The_EU_Russia_and_the_Republic_of_Moldova_in_the_European_Neighbourhood_Policy.
11. Van Den Brink T. Impact of EU legislation on national legal systems: towards a new approach to relations between the EU and member states. *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*. 2017; 19: 211-235. doi:10.1017/cel.2017.2 URL: <http://surl.li/tgrob>.

References

1. Schmidt-Trenz, Hans-Jörg; Schmidtchen, Dieter (1999): Enlargement of the European Union and the approximation of law: Lessons from an economic theory of optimal legal areas, CSLE Discussion Paper, No. 99-08, Universität des Saarlandes, Center for the Study of Law and Economics (CSLE), Saarbrücken URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/23059/1/9908enlar.pdf>
2. Kovaliv, M.V., Tymchyshyn, T.M., & Nikanorova, O.V. (2020) *Osnovy prava Yevropeys'koho Soyuzu: navchal'nyy posibnyk* [Fundamentals of European Union law: a study guide]. L'viv: L'vivs'kyy derzhavnyy universytet vnutrishnikh sprav. 212 p. URL: <http://surl.li/gwsvu> [in Ukrainian].
3. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union OJ C 326, 26.10.2012, p. 47–390 (BG, ES, CS, DA, DE, ET, EL, EN, FR, IT, LV, LT, HU, MT, NL, PL, PT, RO, SK, SL, FI, SV) OJ C 326, 26.10.2012, p. 47–390 (GA) In force ELI: http://data.europa.eu/eli/treaty/tfeu_2012/oj.
4. Fabien, Terpan (2015). Soft Law in the European Union – The Changing Nature of EU Law. *European Law Journal*, 21 (1), pp. 68–96. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/eulj.12090>.
5. Veraldi, Jacquelyn D (2023). Private Power, the Rule of Law and the European Union. CEU Democracy Institute No.16, 2023, SSRN: <https://ssrn.com/abstract=4515322>. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4515322>.
6. Marchuk, M.I. (2012). *Pravo Yevropeys'koho soyuzu: navch. posib.* [Law of the European Union: teaching. manual]. MVS Ukrayiny, Khark. nats. un-t vnutr. sprav. Kh.: KhNUVS, 236 p. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/nav4_lit/europ_pravo.pdf [in Ukrainian].
7. *Pravo Yevropeys'koho Soyuzu : pidruchnyk* (2021). [Law of the European Union: textbook]. R. A. Petrov (ker. avt. kol.), A. O. Vakulenko, Van Elsuvehe P. ta in.; (Petrov, R.A., Eds). Vyd. 10-te, zminene i dopov. Kharkiv: Pravo. 484 p. URL: <https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/Pravo-ievropeyskoho-soiuzu.pdf> [in Ukrainian].

8. Kees van den Bos (2020). Unfairness and Radicalization. *Journal: Annual Review of Psychology*, 2020, Volume 71, Number 1, Page 563 DOI: 10.1146/annurev-psych-010419-050953 URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1368430220970319>.

9. Cremona, Marise, 'Values in EU Foreign Policy', in Malcolm Evans and Panos Koutrakos (eds.), *Beyond the Established Legal Orders. Policy Interconnections between the EU and the Rest of the World* (Oxford: Hart Publishing, 2011), pp. 275–316 URL: <http://surl.li/tgrmr>.

10. Hagemann, Christian (2013). 'External Governance on the Terms of the Partner? The EU, Russia and the Republic of Moldova in the European Neighbourhood Policy', *European Integration*, 35/7, pp. 767–83 URL: https://www.researchgate.net/publication/263757148_External_Governance_on_the_Terms_of_the_Partner_The_EU_Russia_and_the_Republic_of_Moldova_in_the_European_Neighbourhood_Policy.

11. Van Den Brink, T. (2017). Impact of EU legislation on national legal systems: towards a new approach to relations between the EU and member states. *Cambridge Yearbook of European Legal Studies*. 19, 211–235. DOI 10.1017/cel.2017.2 URL : <http://surl.li/tgrob>.